

**BARCELONA A
L'ANTIGUITAT TARDANA
El cristianisme,
els visigots i la ciutat**

**BARCELONA
A L'ANTIGUITAT
TARDANA
El cristianisme,
els visigots i la ciutat**

Després de la gran crisi del segle III, que va fer trontollar les estructures polítiques, socials i econòmiques del món romà, Occident es va endinsar en el període històric conegut com a *antiguitat tardana* (segles IV-VII), en el qual van tenir un paper fonamental la difusió del cristianisme, convertit al segle IV en religió oficial, i els desplaçaments dels pobles germànics.

Barcino, de dimensions reduïdes, ben emmurallada i en una posició estratègica en el trànsit entre la Gàl·lia i Hispània, es va convertir en la *Barcinona* de l'època visigoda.

L'OCCIDENT MEDITERRANI A L'ANTIGUITAT TARDANA

Al segle III dC la confluència entre els conflictes interns i la pressió creixent dels pobles de més enllà dels límits de l'imperi va desestabilitzar profundament el món romà. Com altres poblacions, davant la inseguretad creixent, *Barcino* va reforçar les seves muralles en el trànsit del segle III al segle IV.

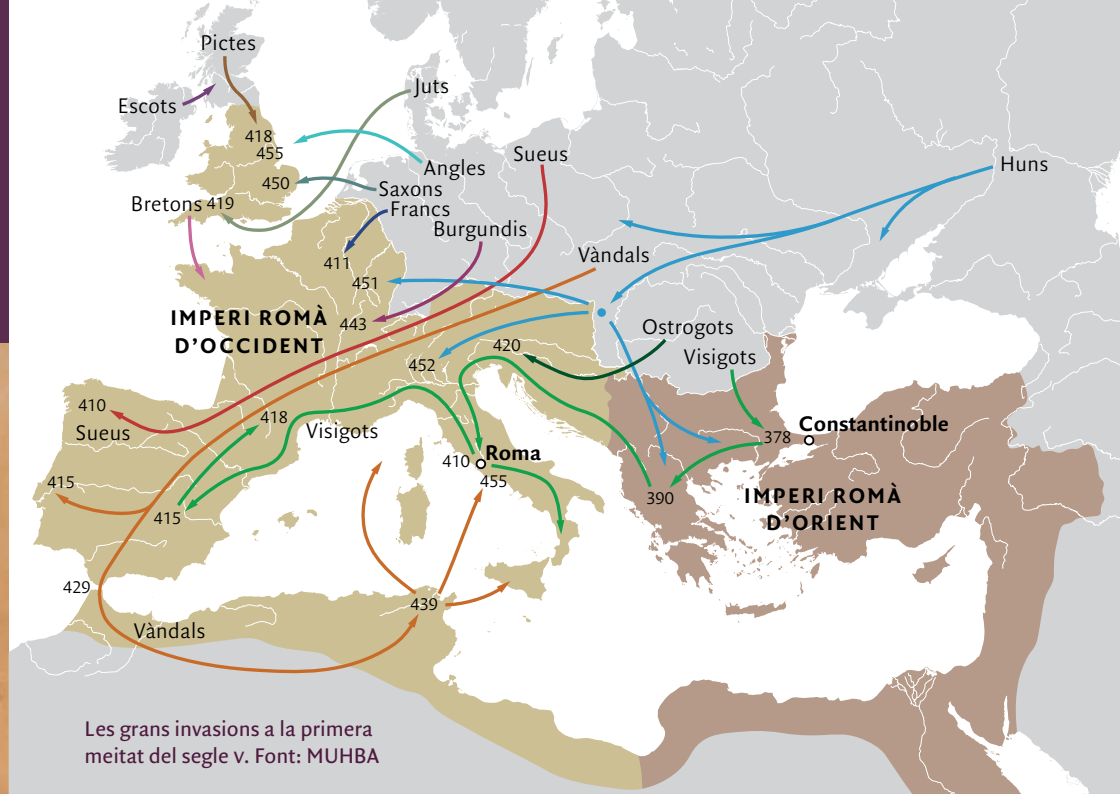

Cap de l'estàtua colossal de Constantí I, 313-324 dC, Roma.

L'extensió del cristianisme.

- al segle I
- al segle II
- al segle III
- després del segle III

Elaborat a partir d' A. Houot, *La diffusion du Christianisme*.

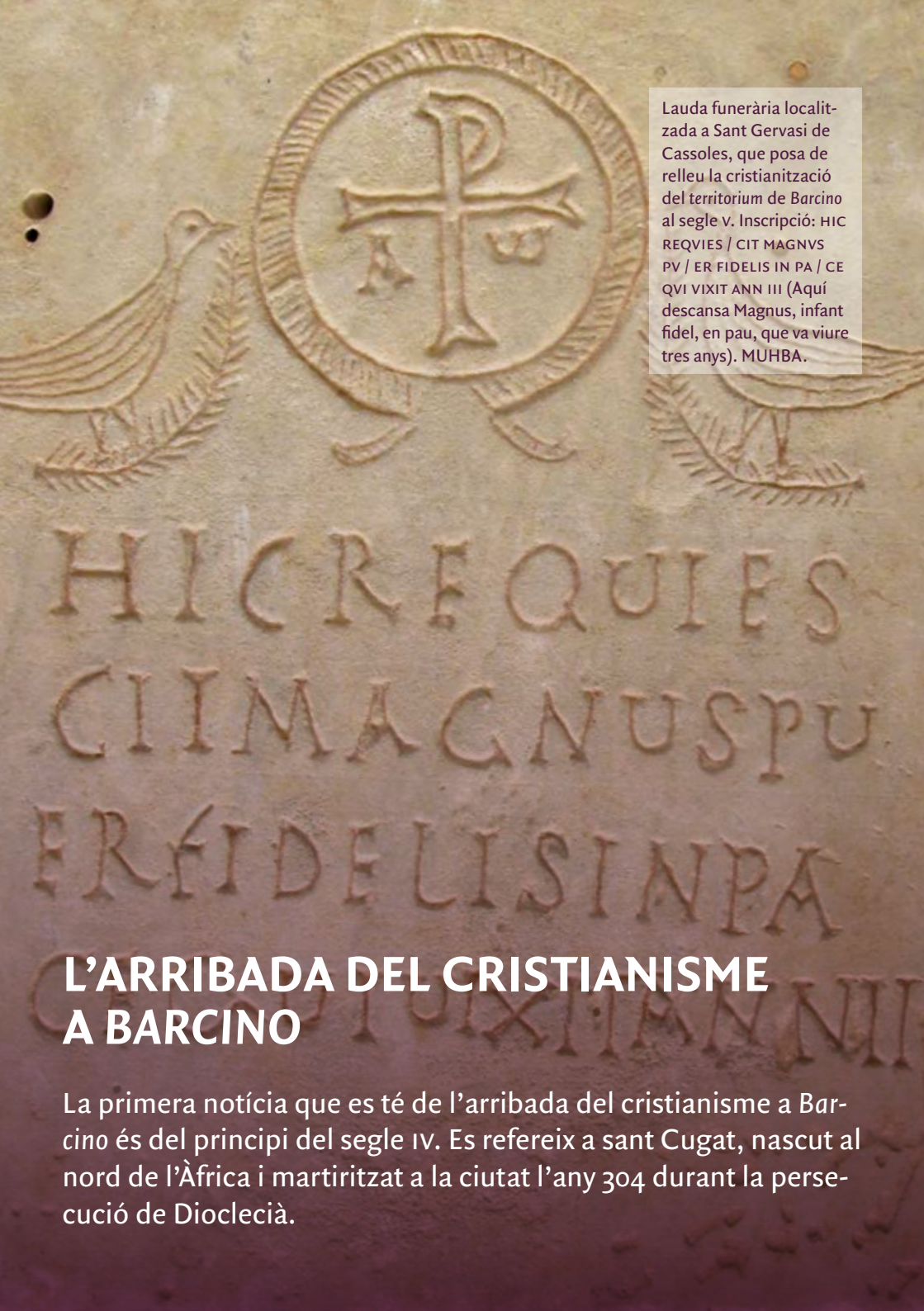

Les grans invasions a la primera meitat del segle v. Font: MUHBA

La reorganització i la divisió de l'imperi. L'estructuració de l'Imperi en dues meitats, establerta el 284 per Dioclecià per tal d'articular-ne millor el control polític i administratiu en temps de crisi, marcà l'inici del període conegut com a Baix Imperi romà. Un segle més tard, a la mort de l'emperador Teodosi el 395, la partició fou definitiva. La fortalesa de l'Imperi d'Orient contrastava amb l'afebliment de l'Imperi d'Occident.

La difusió i la consolidació del cristianisme. El cristianisme era una de les religions provinents d'Orient que s'havia difós sobretot entre les classes populars i era vist amb recel, quan no perseguit, per les autoritats, fins que Constantí I el va considerar un mitjà per vertebrar l'imperi. L'any 313 el va legalitzar, fet que propicià el seu arrelament en les elits i l'aparell administratiu de l'Estat i convertí Roma en la capital del cristianisme.

Les grans invasions. Els grans desplaçaments d'alguns pobles, la major part dels quals eren d'origen germànic, i el seu assentament dins l'Imperi com a poders autònoms van alterar profundament l'Imperi romà d'Occident. A principis del segle v sueus, vándals i alans van travessar els Pirineus i poc després ho feren els visigots, que es van apoderar a cavall del sud de la Gàl·lia i d'Hispania.

Lauda funerària localitzada a Sant Gervasi de Cassoles, que posa de relleu la cristianització del territorium de Barcino al segle v. Inscripció: HIC REQUIES / CIT MAGNVS PV / ER FIDELIS IN PA / CE QVI VIXIT ANN III (Aquí descansa Magnus, infant fidel, en pau, que va viure tres anys). MUHBA.

L'ARRIBADA DEL CRISTIANISME A BARCINO

La primera notícia que es té de l'arribada del cristianisme a Barcino és del principi del segle iv. Es refereix a sant Cugat, nascut al nord de l'Àfrica i martiritzat a la ciutat l'any 304 durant la persecució de Dioclecià.

Una altra concepció del món. Els símbols de l'ordre cultural cristià expressaven una concepció de l'existència i de la mort molt diferents de les del món clàssic. El crismó, el peix, el crater de vi, l'orant, el raïm, el colom o el dofí es representen en els objectes d'ús quotidià.

Llàntia de terra sigillata clara africana amb la figura del crismó al disc central. Segles v-vi. MUHBA.

Anell d'atzabeja amb representació del crismó. Segles iv-vi. MUHBA.

La iconografia cristiana a la moneda. Els símbols cristians es troben al revers de les monedes a partir del segle iv, des del regnat de Constantí I. La creu, el crismó i l'estendard imperial (*labarum*) posen de relleu l'adopció del culte cristià per part de l'Estat.

Moneda d'or (*solidus*) de Valentinià I. Any d'emissió: 364-367. Seca de Roma. Al revers, l'emperador amb un crismó dins de l'estendard. MUHBA.

El 28 d'octubre del 312, l'emperador Constantí I va vèncer a la batalla del Pont Milvi. Segons el relat oficial, la nit abans Constantí hauria somniat el símbol de la victòria. Era el crismó, que va fer reproduir als estendards imperials.

Moneda de bronze de Magenci. Seca de Lugdunum (Lió). Any d'emissió: 350-353. Revers amb el crismó i les lletres gregues alfa i omega. MUHBA.

L'organització inicial del cristianisme. El primer bisbe conegut a *Barcino* va ser Pretextat, que l'any 343 va assistir al Concili de Sàrdica. Pacià fou bisbe de *Barcino* entre els anys 360 i 390 i Lampi ho va ser entre els anys 393 i 400.

El martiri de sant Cugat es va convertir en un dels trets identitaris de la diòcesi de Barcelona. Representació en un reliquiari del segle XIV. Museu Diocesà de Barcelona.

La cristianització de les elits. En les primeres dècades del segle IV ja hi havia membres destacats de les elits locals entre els cristians de *Barcino*. Eren persones amb prou recursos per poder-se pagar sarcòfags decorats amb temàtica cristiana que provenien directament dels tallers de Roma.

Fragment lateral de tapa de sarcòfag amb una escena de l'epifania. Marbre del Proconès (Grècia), c. 320. MUHBA.

Fragment de sarcòfag amb la representació d'un orant. Marbre del Proconès (Grècia), c. 320. MUHBA.

Talla de cristall de roca en forma de peix. Segle VI. MUHBA. El peix simbolitza l'eucaristia i al·ludeix al baptisme.

Tapadora d'una capseta dels segles IV-V. MUHBA. Els primers cristians consideraven el cristall de roca un símbol de puresa, identificat amb la Verge Maria.

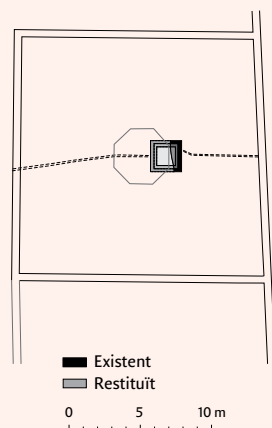
Tot i l'aparició de peces funeràries cristianes, el reaprofitament de sarcòfags antics amb iconografia pagana va ser molt freqüent durant l'antiguitat tardana i va continuar a l'edat mitjana.

Fragment de coberta de sarcòfag que representa una hora d'estiu, amb una falç. Marbre de Tassos (Grècia). Anys 230 - 240 dC. MUHBA.

La basílica del segle IV. La primera seu oficial del cristianisme a Barcino es va començar a construir a l'angle nord de la ciutat, aprofitant estructures d'una antiga domus que segurament ja havien servit per al culte cristià. D'aquesta manera, es va bastir el nucli episcopal del segle IV, amb una basílica i un baptisteri de piscina quadrada.

Esquema de les estructures conservades del baptisteri del segle IV. Hipòtesi de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet. Dibuix d'E. Revilla.

Sarcòfag de marbre trobat a Barcelona. Segle IV. MAC.

El primer nucli episcopal i estructures conservades del segle IV segons la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet. Dibuix de M. Berti i E. Revilla.

Moneda d'or (tremissis) visigoda de l'època de Leovigild, encunyada a Barcelona. Gabinet Numismàtic, MNAC.

ELS VISIGOTS

A principis del segle v, les lluites pel control de l'Imperi romà d'Occident implicaven tant les faccions militars com els pobles assentats al seu interior, els quals van protagonitzar grans desplaçaments. És el cas dels sueus, els vàndals, els alans i, després, els visigots, que passaren de la Gàl·lia cap a Hispània. Barcino es trobava més a prop de la Gàl·lia, estava ben emmurallada, era més petita i sostenible que l'antiga capital, Tarraco, i va esdevenir un centre de poder visigot i un nucli episcopal important. Amb el temps, el seu nom va transformar-se en *Barcinona*.

Lluites pel poder i sedes regia. A l'inici del segle v Barcino va esdevenir un punt d'atracció d'usurpadors i monarques, i es va convertir en un escenari de lluites pel poder. Posteriorment, els visigots van escollir la ciutat com a seu reial en diversos moments entre l'abandó de Tolosa el 507, a causa de l'avenç cap al sud dels francs, i la fixació de la seva cort a Toledo a la segona meitat del segle vi.

L'Occident mediterrani a principis del segle vi. Elaborat a partir de W. Hilgemann i H. Kinder.

Moneda d'or (tremissis) de Leovigild, rei dels visigots entre el 572 i el 586, encunyada a Barcelona. S'hi llegeix **BARCINONA**. Gabinet Numismàtic, MNAC.

Representació de la segona muralla romana de Barcelona. Dibuix de F. Riart.

Màxim es proclama *augustus*. L'any 409, a *Barcino*, un aristòcrata hispà i cap militar a *Tarraco* anomenat Màxim, el Tirà, es va proclamar *augustus* (emperador) de la *diocesis Hispaniarum* (península i Àfrica del Nord) i hi va encunyar moneda amb el seu nom.

Moneda de plata (*siliqua*) de Màxim. Any d'emissió, 409-411. Porta la marca de la seca de *Barcino*. Gabinet Numismàtic, MNAC.

Ataülf i Gal·la Placídia a *Barcino*. El rei visigot Ataülf i la seva esposa Gal·la Placídia, filla de l'emperador romà Teodosi I el Gran, van fer estada a *Barcino* el 415, on van tenir un fill que morí al cap de poc de néixer. Ataülf buscava un nou repartiment del poder amb l'emperador i, potser per aquest motiu, una facció contrària al pacte el va assassinar.

Gal·la Placídia, que havia estat raptada pels visigots en el saqueig de Roma el 410, va poder retornar a Itàlia poc després de l'assassinat d'Ataülf. Fou regent de l'Imperi romà d'Occident entre el 425 i el 437, durant la minoria d'edat del seu fill Valentinian III.

Moneda d'or (*solidus*) a nom de Gal·la Placídia, encunyada el 425 a la seca d'Aquileia (Itàlia). MUHBA.

La circulació monetària a l'època visigoda. A l'època visigoda, es van mantenir i imitar els patrons monetaris de l'Imperi romà i del seu successor, l'Imperi d'Orient. La moneda visigoda d'or circulava juntament amb petits bronzes, encunyats probablement per les jerarquies religioses o les aristocràcies locals, i amb antigues emissions romanes, molt desgastades i sovint retallades.

Moneda d'or visigoda (*tremissis*) d'imitació, encunyada a nom de l'emperador Justinià I. Trobada a Barcelona. Any d'emissió: 527-565. MUHBA.

Moneda de plata (*divisor de siliqua*) de probable atribució visigoda. Trobada a Barcelona. Segles v-vi. MUHBA.

Petits bronzes trobats a Barcelona, destinats a transaccions d'escassa entitat. MUHBA.

Moneda retallada i d'imitació. La moneda romana antiga s'imitava i també es partia i es retallava per obtenir-ne peces d'un valor inferior. MUHBA.

Hispanoromans i visigots. Entre els segles v i vii la població de Barcino es distribuïa entre l'interior del recinte emmurallat i l'espai fora muralla, el *suburbium*. Els visigots encapçalaven l'elit dominant, però la seva aportació al nombre d'habitants de la ciutat degué ser limitada. La població d'origen hispanoromà va conviure amb els destacaments militars d'origen visigot i els civils que els acompanyaven, i alguns trets culturals visigots s'incorporaren a la vida local, tal com mostren els objectes de la vida diària.

↑ Olpa de ceràmica. Ampolla típica de les produccions de ceràmica visigoda. Segle vii. MUHBA.

Els objectes de ceràmica. Les peces de ceràmica mostren tant formes de producció local com la continuïtat dels contactes comercials a través de la Mediterrània, sobretot amb l'Àfrica del Nord.

↑ Bol de terra sigillata clara africana. Anys 490-550. MUHBA.

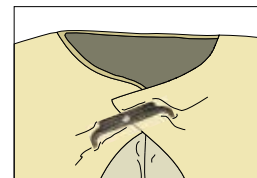
↓ Plat de terra sigillata clara africana, amb decoració de palmetes i quadrats. Anys 320-420. MUHBA.

La indumentària. Peces d'indumentària que van pertànyer a la població hispanoromana i visigoda. En el treball del bronze, s'hi aprecien aportacions visigodes i del món mediterrani i bizantí.

← Fermalls de doble ganxo de bronze. Aquests tancaments de roba foren usats des dels segles vi-vii fins als segles ix-x. Sembla que també servien com a agulles de sudari. MUHBA.

← Dibuix de funcionament d'E. Revilla.

↙ Passador de sivella de bronze de filiació militar. Finals del segle iv – inicis del segle v. MUHBA.

Fermall de cinturó de bronze de filiació militar. Segona meitat del segle v. MUHBA.

Fíbula femenina de bronze. Peça típica de l'abillament visigot. Segle vi. MUHBA.

↓ Arracades de plata. Segles vi-vii. MUHBA.

Fíbula de bronze en forma de peix. Segles vi-vii. MUHBA.

El paper dels bisbes a l'antiguitat tardana. Des de l'eclipsi de l'administració romana la figura del bisbe havia anat guanyant pes. En temps visigòtics, els bisbes exercien veritables funcions de govern: garantien la fiabilitat de pesos i mesures, recaptaven impostos i promovien obres i rehabilitacions. També impartien justícia al tribunal episcopal, una institució creada per Constantí I que va prendre importància a partir del segle v.

← Anell segell de bronze en forma de cavall i amb la inscripció DICNO VIR, «A l'home digne». Segle v. Peça d'ús cerimonial vinculada al bisbe. MUHBA.

↓ Rajola trobada a les dependències annexes a l'aula episcopal. Segle VII. Presenta un versicle del salm 106 (105), que atribueix a David, «Qui pot contar les proeses del Senyor i proclamar les seves lloances?»: [EPSAL]MIS DAVID IS / QVIS LOQVITER POTE[NTI] / AS D[OMI]NI AVDITAS FACIE[T] / OMNES LA V DES E[IVS] / XVI.

La garantia de pesos i mesures. Els ponderals oficials de l'Imperi d'Orient van ser adoptats com a patrons monetaris per l'administració visigoda. L'emperador Justinià havia establert l'any 545 que les mesures i pondera s'havien de guardar a les esglésies. El bisbe havia de garantir-ne la utilització correcta i evitar el frau fiscal.

Exagium de bronze amb les lletres NE aplicades en plata. Segles VI-VII. Corresponia a quatre solidi. MUHBA.

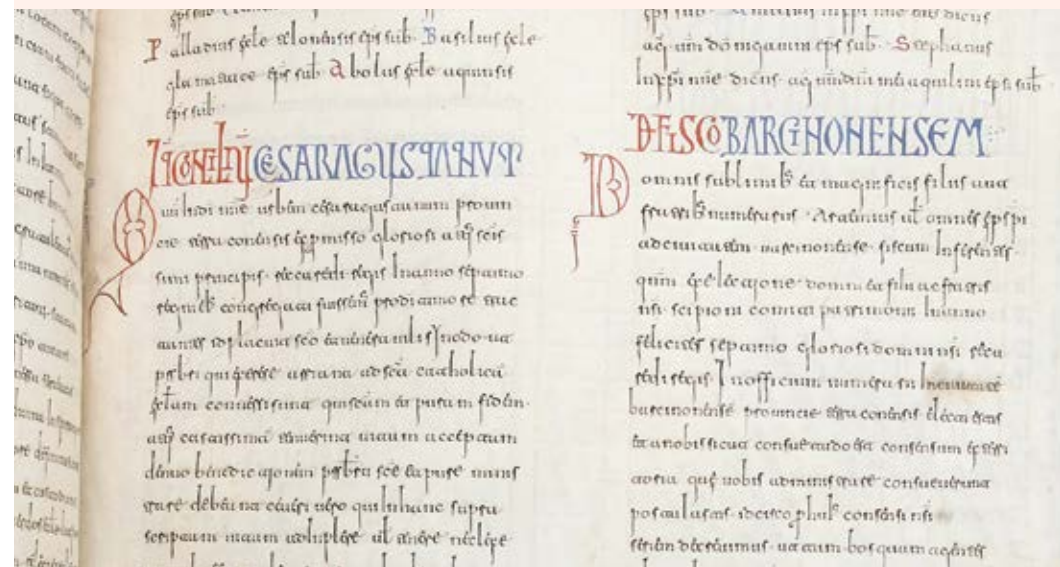

La promoció d'obres. Els bisbes actuaven com a mecenes i promotors d'obres per engrandir i prestigiar les seves seus. A vegades, aquest fet es feia constar a les plaques ornamentals de ceràmica que es disposaven a les esglésies.

Placa decorada amb un motiu arquitectònic, un crismó i les lletres gregues alfa i omega. Als laterals porta la inscripció invocatòria BRACARI VI/VAS CUM TVIS, «Bracari, que visquis amb els teus». Segles V-VII. Prové de la Bètica. Museu del Disseny de Barcelona.

La recaptació d'impostos. Segons l'epístola De fisco Barcinonensi (592) els bisbes barcelonins recaptaven els impostos en un extens territori de la Tarraconense, comprès entre Empúries i Girona al nord, Tarragona al sud i Egara (Terrassa) a l'oest.

Epístola De fisco Barcinonensi (592) dins del Codex Emilianense, compilat al segle X. Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial.

Dos bisbes per a una ciutat. L'arrianisme postulava que Jesús era fill de Déu però no Déu, tesi que el Concili I de Nicea (325) havia considerat herètica. Amb l'assenament dels visigots, que eren arrians, es va produir una dualitat de culte a Barcino. El bisbe de les noves elits visigodes arrianes va prendre possessió de la seu episcopal existent, de manera que el bisbe de la població hispanoromana catòlica va haver de buscar-ne una altra. Les dues estructures episcopals perduraren fins que els arrians van adoptar el catolicisme al Concili de Toledo l'any 589.

El segon grup episcopal. El nou nucli episcopal catòlic fou més petit i, segons hipòtesis recents, va situar-se a la basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor. Se n'han descobert la basílica, un baptisteri de piscina cruciforme i una tomba privilegiada, segurament d'un bisbe, però hi devia haver altres dependències. L'abandó de l'arrianisme per part dels visigots hauria posat fi a la dualitat de bisbats i hauria retornat la catedral de la Santa Creu al culte catòlic. Les restes arqueològiques d'aquest grup episcopal es poden visitar a l'interior de la basílica.

Vista aèria de l'absis lateral de l'antiga basílica, descobert dins l'actual església dels Sants Màrtirs Just i Pastor. Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor. Foto: P. Vivas.

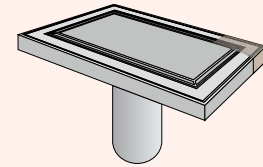
Planta de la ciutat de Barcelona al segle VI amb els dos grups episcopals segons la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia. Dibuix d'E. Revilla.

El primer grup episcopal i centre del poder visigot. L'ocupació pel bisbe arrià de la seu episcopal existent, a l'angle nord del recinte emmurallat, va donar impuls a la seva configuració com a centre de poder de Barcino, quan al segle VI s'hi afegiren noves construccions per a l'autoritat visigoda. Així es va formar el nucli on residien la jerarquia eclesiàstica arriana i el comes civitatis o comte de la ciutat.

Fragment de mensa o taula d'altar trobada al baptisteri. Segles V-VII. МУНВА. Dibuix de restitució d'E. Revilla

Patenes de marbre localitzades al baptisteri i a l'església cruciforme del grup episcopal. Segles VI-VII. МУНВА.

Els concilis del segle VI i la reunificació. Al segle VI es van celebrar dos concilis a Barcelona. El primer va tenir lloc l'any 540, durant el pontificat del bisbe catòlic Nebridi, i possiblement es va celebrar a la basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor, amb la presència de sis bisbes. El segon se celebrà el 599 a la catedral de la Santa Creu, deu anys després de la reunificació religiosa a Toledo, i hi assistiren onze bisbes, entre els quals Ugne, bisbe arrià que havia continuat com a bisbe catòlic.

→ Bisbes i el rei Recared al Concili III de Toledo (589), representats en el *Codex Vigilanus* del segle X. Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial.

Fusts de columnes del fòrum i un capitell de la basílica romana, reaprofitats a l'església cruciforme del grup episcopal. Subsòl de la Plaça del Rei. MUHBA. Foto: L. Casals.

BARCINONA, LA TRANSFORMACIÓ DE L'URBS I EL SUBURBIUM ALS SEGLES V-VII

A partir del segle V van començar a fer-se visibles els efectes d'una certa desestructuració urbana. Quan el fòrum va perdre la seva funció, els edificis públics romans van començar a ser desmuntats o destinats a altres usos; els carrers es van estrènyer i desviar; el clavegueram va caure en desús; i les antigues *domus* es van dividir. El cristianisme va tenir un paper de motor en la transformació del paisatge, en el qual destaquen la formació del nou centre de poder, amb el complex episcopal al nord del recinte emmurallat, i les basíliques martirials i els monestirs fora muralla, al *suburbium*.

LA PÈRDUA DE FUNCIÓ DEL FÒRUM

LA MONUMENTALITZACIÓ DEL NUCLI EPISCOPAL

LA RECONVERSIÓ DE LES TERMES EN ESSLÉSIA

LA COMPARTIMENTACIÓ DELS CASES

EL SUBURBIUM

ELS CANVIS EN EL TRACAT URBÀ

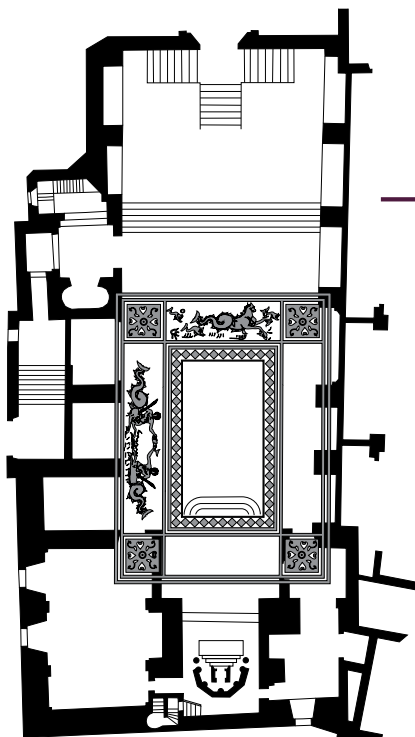

Pedestal honorífic del fòrum utilitzat com a suport d'altar. En la part superior es pot veure el reconditori per guardar les relíquies. Va ser trobat als fonaments de l'església de Santa Maria del Pi. MUHBA.

La pèrdua de funció del fòrum. El fòrum havia perdut el seu antic paper com a centre administratiu i religiós i els grans edificis públics van canviar d'ús o bé van ser desmantellats. Les pedres, els capitells i les columnes van ser reutilitzats com a material constructiu.

La reconversió de les termes en església. Al segle VI les termes públiques que eren prop del fòrum es van reutilitzar com a espais de culte cristià. El frigidarium o sala freda del conjunt termal es va convertir en l'església de Sant Miquel (avui desapareguda), que va mantenir el paviment de mosaic del segle II dC.

Planta de l'església de Sant Miquel amb el mosaic de les termes del segle II. Dibuix d'E. Revilla.

0 5 10 m

Planta de la ciutat de Barcelona al segle VI, segons la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia. Dibuix d'E. Revilla.

■ Ocupació de l'espai públic

Segell de bronze per marcar el pa litúrgic, trobat a les excavacions de Sant Miquel. Porta la inscripció PETRUS/PAULUS, en al·lusió als pares de l'Església. Segle V. MUHBA.

La compartimentació de les cases. Algunes grans domus romanes eren utilitzades tan sols de manera parcial. D'altres es van subdividir per acollir més famílies i es van convertir en cases de veïns. L'espai habitable convivía amb les zones de producció i d'emmagatzematge, els estables i els abocadors domèstics.

El paviment (1), les marques de la llar de foc (2) i el forat de pal (3), ben visibles a la domus de Bisbe Caçador, mostren la seva transformació a l'antiguitat tardana. Foto: N. Miró i E. Revilla.

Els canvis en el traçat urbà romà. L'ocupació privada dels pòrtics i de part de l'espai públic va convertir els carrers de l'antiga colònia romana en vies irregulars i més estretes. Alhora, els canvis als rasants i les dificultats de manteniment van comportar l'abandó progressiu del clavegueram al segle VI.

La monumentalització del nucli episcopal. La seu episcopal o *episcopium*, establerta des del segle IV a l'angle nord del recinte emmurallat, es va remodelar al segle V i es va ampliar i monumentalitzar al segle VI. En afegir-hi els edificis del poder civil visigot, va passar a ocupar gairebé un quart de l'extensió de l'urbs.

Les excavacions dels diferents edificis del grup episcopal han proporcionat un conjunt notable d'escultura arquitectònica relacionada amb la monumentalització duta a terme a la segona meitat del segle VI.

↗ Capitell.
Marbre blanc de Sant Beat (Alta Garona). Segles VI-VII. MUHBA.

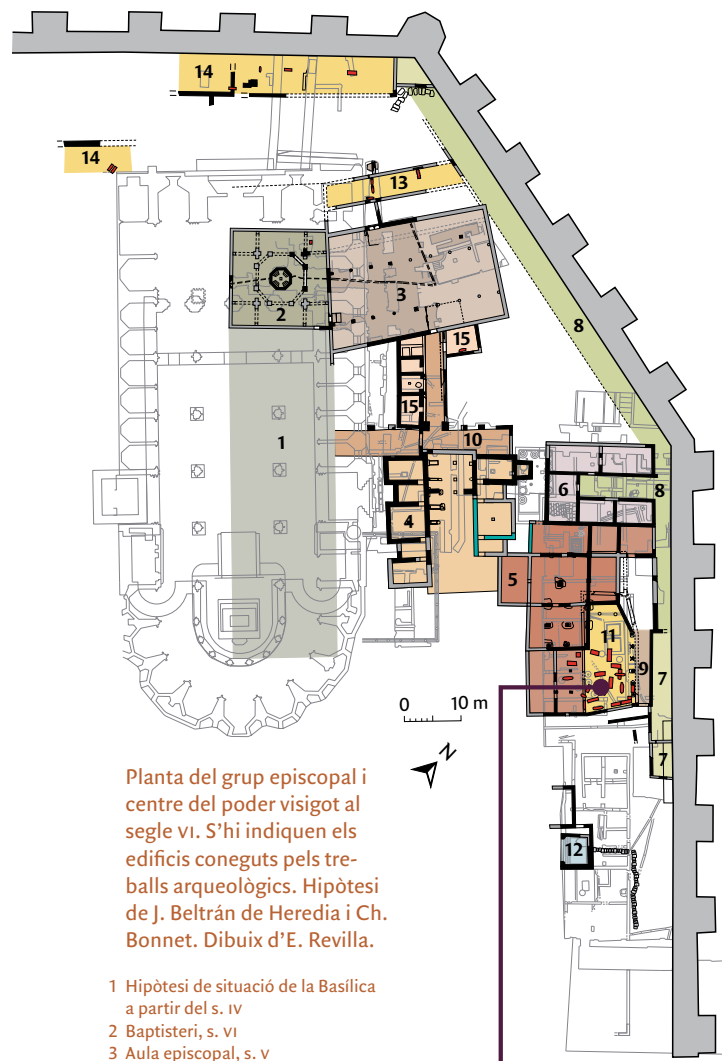
↓ Placa de cancell. Marbre de Paros (Grècia). Segona meitat del segle VI - inicis del segle VII. MUHBA.

↑ Imposta o fris amb decoració geomètrica vegetal. Marbre de Luni-Carrara (Itàlia). Segona meitat del segle VI - segle VII. MUHBA.

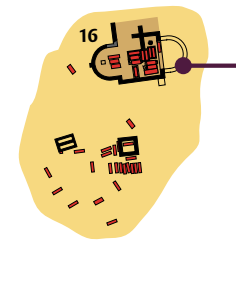

Suport d'altar.
Marbre de Luni-Carrara (Itàlia). Segles VI-VII. MUHBA.
Dibuix d'E. Revilla.

Planta del grup episcopal i centre del poder visigot al segle VI. S'hi indiquen els edificis coneguts pels treballs arqueològics. Hipòtesis de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet. Dibuix d'E. Revilla.

- 1 Hipòtesi de situació de la Basílica a partir del s. IV
- 2 Baptisteri, s. VI
- 3 Aula episcopal, s. V
- 4 Palau episcopal, s. VI
- 5 Església cruciforme, s. VI
- 6 Palau del Comes Civitatis, s. VI
- 7 Cos de guàrdia
- 8 Circulació de caràcter militar
- 9 Pòrtic, s. VI
- 10 Circulació reservada al bisbe i al clero
- 11 Enterraments i necròpolis, s. VI-VII
- 12 Conjunt termal, piscina del *frigidarium*, s. VI-VII
- 13 Pòrtic funerari, s. VI-VII
- 14 Àrees funeràries
- 15 Sales annexes a l'Aula, s. V-VI
- 16 Edifici funerari

Un edifici funerari per a les elits eclesials. L'edifici funerari sota l'actual plaça d'Antoni Maura, probablement vinculat amb el grup episcopal, contenia tombes de personatges rellevants i va atreure vora seu nombrosos enterraments. Destaca una lauda sepulcral de mosaic del segle V amb simbologia cristiana.

↑ Lauda sepulcral del segle V amb un crismó i les lletres gregues alfa i omega (símbol cristià de Déu com a principi i final) i amb decoració d'influència africana. Correspon a un membre important de la comunitat cristiana, segurament un bisbe. Prové de l'edifici funerari sota la plaça d'Antoni Maura. MUHBA.

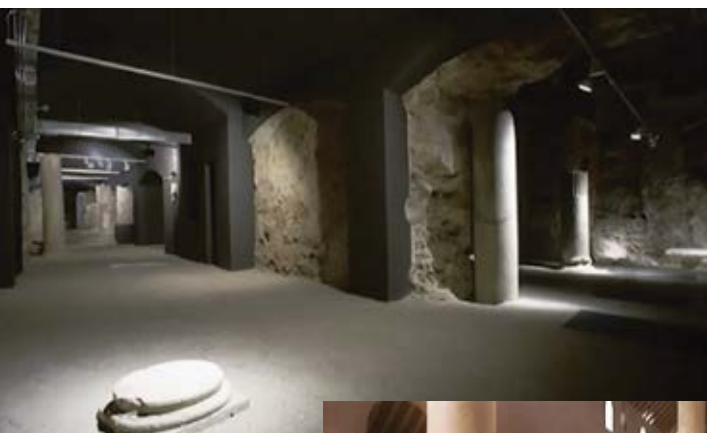
El món funerari privilegiat.

Amb el cristianisme, una minoria privilegiada de la població va poder ser enterrada intramurs, prop dels edificis religiosos. Tanmateix, la majoria dels habitants van continuar sent enterrats fora de les muralles.

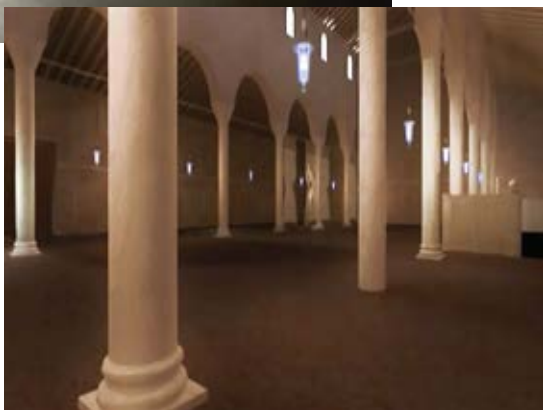
→ Necròpolis d'enterraments privilegiats vinculada a l'església cruciforme, a la plaça del Rei. Fons d'Excavacions Antiques - MUHBA.

L'aula episcopal. La sala de recepció del bisbe, construïda al segle v, tenia planta basilical. Estava formada per tres naus, amb un espai elevat i tancat amb cancells de marbre on hi havia la catedral o cadira episcopal. Era un lloc de representació, d'acord amb la rellevància de les funcions que el bisbe exercia. L'edifici estava destinat a les audiències, a judicis (*episcopalis audientia*), a reunions amb el sínode local i, també, a la celebració de concilis.

MUHBA. Foto: P. Vivas.

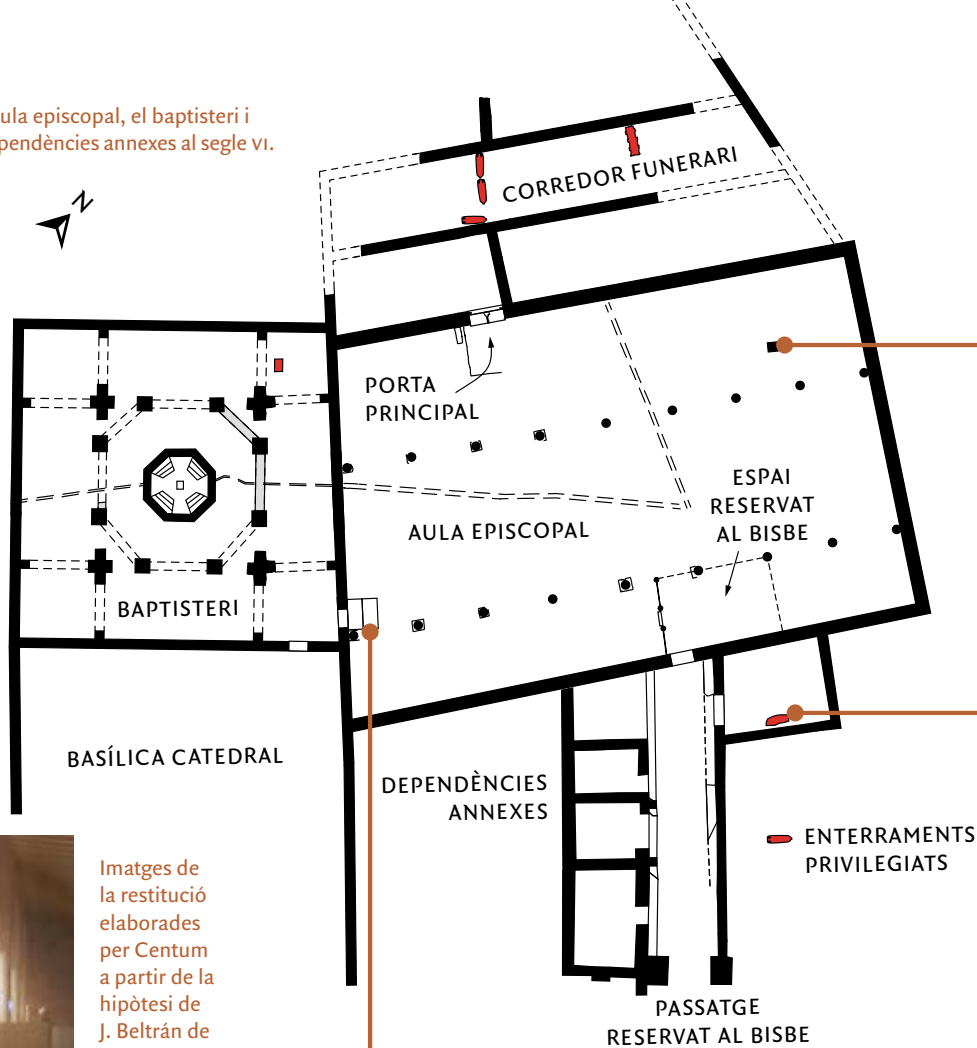

Imatges de la restitució elaborades per Centum a partir de la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet.

↓ Pintures del segle v que decoraven les parets de l'aula episcopal. Representen motius arquitectònics, aplacats de marbre i columnes. Una part de la decoració es va refer al segle vi, seguint els mateixos motius decoratius. Dibuix: C. Puerto.

L'aula episcopal, el baptisteri i dependències annexes al segle vi.

Peu d'una mensa que segurament va ser utilitzada com a faristol per recolzar-hi els textos que es llegien durant els actes que se celebraven a l'edifici.

Enterrament d'un nen de quatre anys, practicat al segle vi sota el paviment de plaques de marbre. Es tracta d'un emplaçament privilegiat, dins l'espai reservat al bisbe. Fons d'Excavacions Antigues - MUHBA.

Porta d'accés al baptisteri i a la basílica catedral reservada al bisbe.

El baptisteri. El baptisme és una cerimònia essencial per a la comunitat cristiana. D'ençà de la implantació del cristianisme a la ciutat i fins al segle VIII, el ritual del baptisme es feia per immersió. La persona que s'havia de batejar, sempre adulta, entrava a la piscina baptismal mentre el bisbe administrava el sagrament des de fora d'aquesta.

→ El baptisteri al segle VI. Restitució de Centum a partir de la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia i CH. Bonnet.

↓ El baptisteri al segle VI, MUHBA. Foto: R. Muro.

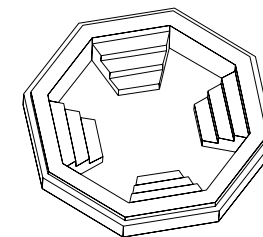
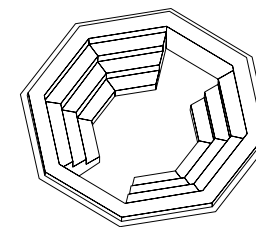
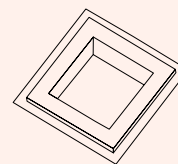
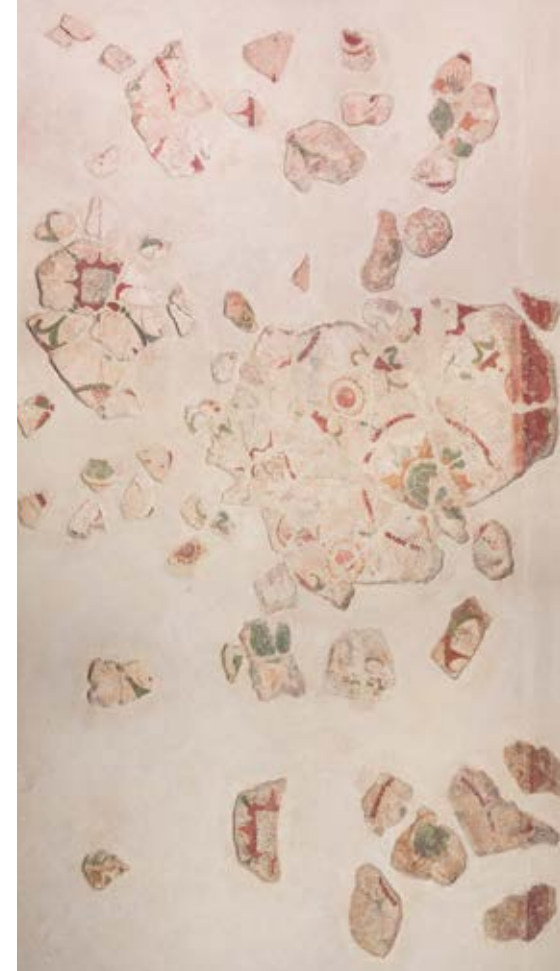
↓ Pintura mural amb fórmula cerimonial localitzada al baptisteri. Segle VI. MUHBA.

Renúncia al diable que es pronuncia abans de l'administració del baptisme, «[...] Mana renunciar [a l'ene]mic del Senyor [...]»: [...] O: IUBET RENUNTIARE [INI]MICUM DOMIN[...]

Pintura del sostre del baptisteri. Segle V. La pintura formava part del sostre decorat del corredor que envoltava la piscina baptismal, trobada a l'enderroc del baptisteri al segle IX. Presenta motius florals geomètrics que s'organitzen en un registre continu, propi d'una zona lateral o de pas. Estilísticament, s'emmarca en la tradició romana i segueix patrons que en l'antiguitat tardana van persistir a la Mediterrània occidental.

→ Fragments del sostre decorat del baptisteri, MUHBA. Foto: P. Parer.

↓ Restitució de Centum a partir de la hipòtesi d'E. Albiol i L. Font.

↑ Evolució de la piscina baptismal als segles IV, V i VI segons la hipòtesi de J. Beltrán i Ch. Bonnet. Dibuix d'E. Revilla.

La piscina baptismal del segle IV era de planta quadrada i va ser enderrocada al segle V per construir-ne una de nova amb planta octogonal. Al segle VI, les escales interiors per baixar a la piscina van ser retallades amb l'objectiu de donar-li forma de creu.

El suburbium. Al voltant del recinte emmurallat s'estenia el suburbium, on vivia una part de la població. Així mateix, seguint la tradició romana, bona part dels enterraments es feien a les necròpolis situades al llarg de les vies o camins. En aquest paisatge del suburbium destacaven, juntament amb els monestirs, les basíliques martirials.

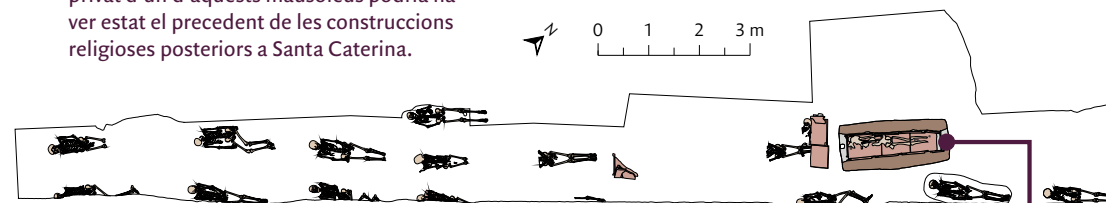
Barcinona i el seu suburbium en l'antiguitat tardana, segles v-vii

- Zones de necròpolis documentades arqueològicament
- Basíliques Suburbanes
- Xarxa de camins

Hipòtesi de J. Beltrán de Heredia. Dibuix d'E. Revilla.

Prop de la Via Augusta hi havia recintes funeraris amb mausoleus familiars que acollien entre tres i sis inhumacions. L'oratori privat d'un d'aquests mausoleus podria haver estat el precedent de les construccions religioses posteriors a Santa Caterina.

Planta parcial de la necròpolis vora la Via Augusta, al barri actual de Santa Caterina. Planimetria d'E. Revilla.

Absis de l'església precedent de Sant Pau del Camp. Segle vi. Foto: N. Miró. Planimetria d'E. Revilla.

Àmfora bètica utilitzada en un enterrament infantil localitzat al suburbium. Segona meitat del segle iv - segle v. MUHBA.

Patena i ampolla de vidre d'un enterrament del s. iv. MUHBA.

Als enterraments cristians sol haver-hi tan sols elements d'indumentària, per bé que hi ha casos excepcionals en què es localitzen peces d'aixovar.

Les basíliques martirials. Les basíliques suburbanes atreïen per les relíquies que custodiaven. Els fidels hi acudien en cerca de protecció i molts volien ser enterrats a les necròpolis esteses al seu voltant. Destacaven les basíliques de Santa Maria de les Arenes (on ara hi ha Santa Maria del Mar) i de Sant Cugat (on actualment hi ha la plaça de Sant Cugat del Rec).

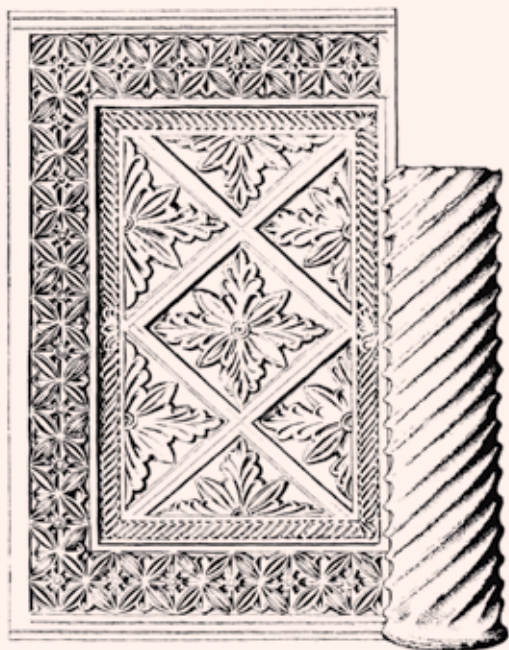

Placa de bronze d'una capsa de relíquies. Segle vi. Porta la inscripció S[AN]C[T]I IULIANI MART[I]R[IS]. «Sant Julià, màrtir». MUHBA.

EPÍLEG. LA DESCOBERTA DE LA BARCELONA TARDOANTIGA

El període de l'antiguitat tardana a Barcelona planteja encara molts interrogants, malgrat la intensitat amb què ha estat investigat en els darrers temps. La recepció del cristianisme, l'impacte de la presència visigoda, el desmantellament del fòrum, la transformació d'un quart de la ciutat en reducte episcopal, el procés de desurbanització o la configuració del *suburbium* continuen en estudi.

No és estrany, doncs, que la primera catedral i els edificis del complex episcopal al seu entorn suscitin dilemes des de fa més de setanta anys, els quals han estat nodrits per les successives cerques arqueològiques que s'han anat fent des de la dècada de 1930 i pels canvis de marc interpretatiu.

Dibuix del Fons d'Excavacions Antiques - MUHBA del fust helicoidal i de la placa de cancell de marbre de Paros (segona meitat del segle VI - segle VII) que formaven part dels àmbits de representació del conjunt episcopal.

Barcino sota la Plaça del Rei, 1930-1936. En la dècada de 1930 començà una nova etapa en la descoberta de la Barcelona antiga, arran de les campanyes arqueològiques organitzades per l'Arxiu Històric de la Ciutat, impulsades per Agustí Duran i Sanpere. El trasllat de la Casa Padellàs, amb motiu de l'obertura de la via Laietana, va propiciar l'excavació de la plaça del Rei, on es van localitzar restes molt importants de la Barcino romana i de la Barcinona tardoantiga.

Dibuix de la llàntia trobada a la necròpolis visigoda sota la plaça del Rei. Fons d'Excavacions Antiques - MUHBA.

La localització d'una necròpolis visigoda sota la plaça va proporcionar materials relacionats amb els usos funeraris i litúrgics de l'època.

Excavacions de la plaça del Rei, 1935. Fons d'Excavacions Antiques - MUHBA.

La hipòtesi de la primera basílica cristiana d'Agustí Duran i Sanpere, 1954

«De la primera basílica cristiana que va tenir Barcelona es coneixia la seva dedicació a la Santa Creu i a Santa Eulàlia; els noms d'alguns dels seus bisbes; la data dels concilis que s'hi van celebrar, i l'advocació dels seus altars, però se n'ignorava per complet l'emplaçament i les seves característiques materials fins que l'exploració del subsòl del carrer dels Comtes de Barcelona la va posar al descobert.

Les bases de les columnes trobades in situ indiquen una planta basilical de tres naus, orientada a l'est, amb paviment de tècnica romana. Les columnes, trobades en les proximitats, són de marbre blanc o gris o de granit; una d'elles, estriada, indica l'angle de clausura del cor central. Al segle VI la Basílica degué ser enriquida amb cancells de marbre i altres elements decoratius dels quals es conserven diversos fragments.»

Agustí Duran i Sanpere, *Noticia y guía de las excavaciones de la calle de los Condes de Barcelona*, 1954. La restitució visual, de D. Juste, va aparèixer a l'edició de 1957.

En cerca de la primera ciutat cristiana, 1944-1954. Després de la Guerra Civil, a partir de l'any 1944, les excavacions arqueològiques al carrer dels Comtes, sota la direcció de Duran i Sanpere, van posar al descobert el que llavors es van considerar restes de la basílica paleocristiana de la ciutat i estructures residencials del *Palatium visigot*.

↑ Columnes i paviment de l'edifici de tres naus descobert sota el carrer dels Comtes. Fons d'Excavacions Antigues - MUHBA.

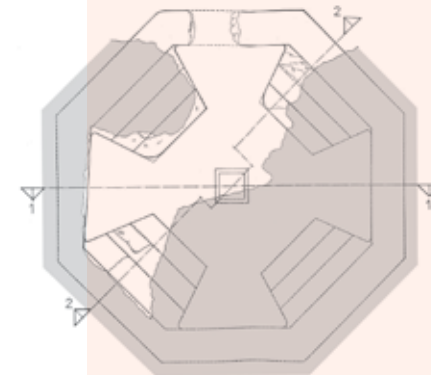
Les dècades de 1960 a 1980. Una línia de continuïtat. A partir de 1957 el Museu d'Història de la Ciutat es va fer càrrec de les excavacions arqueològiques de Barcelona. El 1959, quan Frederic Udina era director del Museu, Josep de C. Serra Ràfols va encapçalar els treballs d'exploració de l'interior de la muralla romana, i el 1960 es practicaren noves excavacions a la plaça del Rei, dirigides per Joan Maluquer de Motes, amb vista a recobrir el jaciment arqueològic amb una gran llosa de formigó.

A partir de 1964 les intervencions van concentrar-se de nou al voltant de la primitiva seu cristiana i van penetrar sota la catedral actual. Hi tingueren un paper destacat Anna Maria Adroer, Joaquina Sol, Frederic-Pau Verrié i Pere de Palol. El 1968, sota la direcció de Verrié, es descobrí el baptisteri paleocristià. Era, sens dubte, un nou salt endavant.

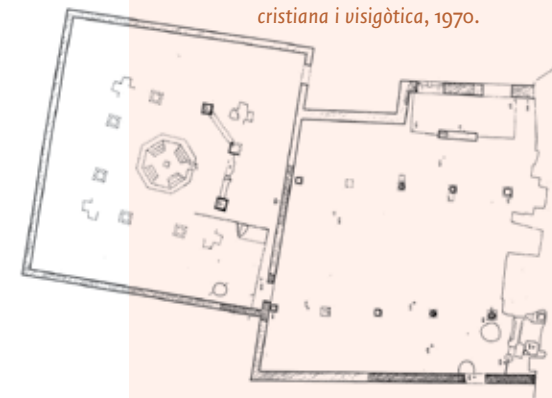

El baptisteri paleocristià segons Frederic-Pau Verrié, 1969

Planta de la piscina baptismal donada a conèixer el 1969, al VIII Congrés Internacional d'Arqueologia Cristiana. (F.P. Verrié, *Le baptistère de Barcelone*).

Planta de la basílica i el baptisteri publicada per F.P. Verrié a *Barcelona cristiana i visigòtica*, 1970.

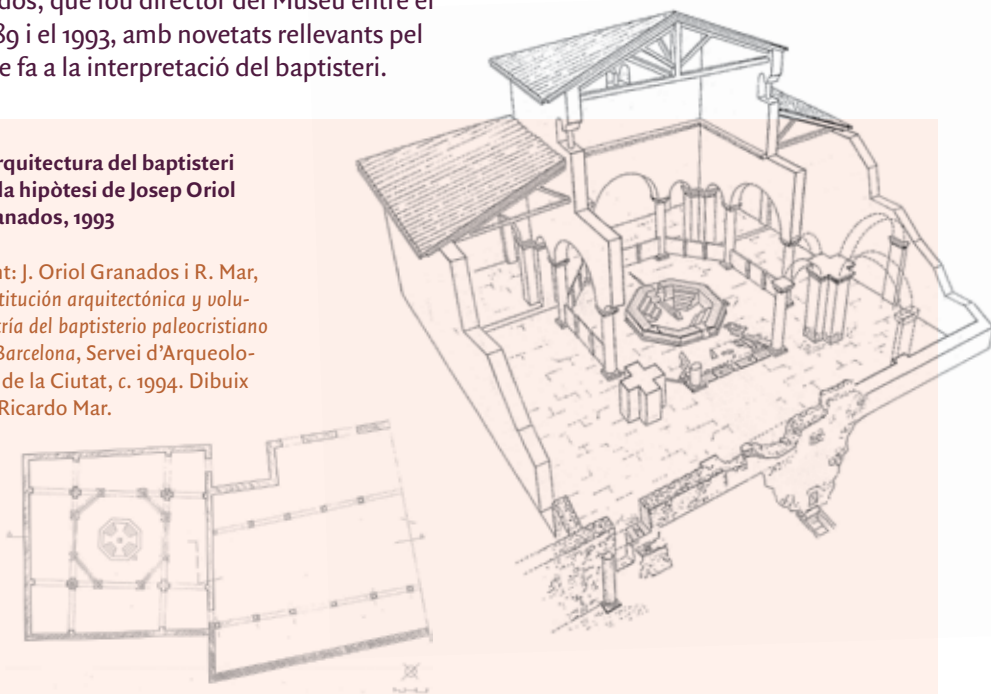

Excavacions a la plaça del Rei. 1960. Fons d'Excavacions Antigues - MUHBA.

Entre els anys 1978 i 1993, es van emprendre noves recerques, entre les quals destaquen les incentivades per Josep Oriol Granados, que fou director del Museu entre el 1989 i el 1993, amb novetats rellevants pel que fa a la interpretació del baptisteri.

L'arquitectura del baptisteri en la hipòtesi de Josep Oriol Granados, 1993

Font: J. Oriol Granados i R. Mar, *Restitución arquitectónica y volumetría del baptisterio paleocristiano de Barcelona*, Servei d'Arqueologia de la Ciutat, c. 1994. Dibuix de Ricardo Mar.

La dècada de 1990 i els anys posteriors. Noves interpretacions. El 1993 el Museu d'Història va emprendre, sota la direcció d'Antoni Nicolau i Martí, la tasca de renovar la presentació del seu subsòl arqueològic. Al cap d'uns mesos, pels volts del mes de març de 1994, el curs *Topografia urbana i territorial de l'antiguitat tardana*, convocat per la Universitat de Barcelona, a càrrec de Nancy Gauthier (Universitat de Tours, França), Charles Bonnet (Servei d'Arqueologia de Ginebra, Suïssa) i Gisella Cantino (Universitat de Torí, Itàlia), permetia de posar en comú nombroses reflexions sobre el tema. En el

debat d'aquell moment, hi van intervenir, entre altres, Julia Beltrán, Cristina Godoy, Josep Oriol Granados, Josep Maria Gurt, Pere de Palol, Gisela Ripoll i Isabel Rodà, juntament amb Noël Duval, (Universitat de La Sorbona, França).

A finals de 1994 el Museu posava fil a l'agulla per refer la seva presentació museogràfica, a partir de les tesis proposades per Charles Bonnet i Julia Beltrán de Heredia. Posteriorment, Beltrán les ha anat desenvolupant, amb l'equip del Museu, des del seu càrrec de conservadora en cap del conjunt monumental de la plaça del Rei.

El grup episcopal en la hipòtesi de Charles Bonnet i Julia Beltrán de Heredia, 1998

Aula episcopal. El que s'interpretava com una basílica paleocristiana no ho era en realitat, sinó que havia d'interpretar-se com una sala de recepció del bisbe o una aula episcopal. La basílica s'hauria de localitzar sota l'actual catedral, estesa cap a l'est i amb la capçalera alineada amb la de l'església cruciforme.

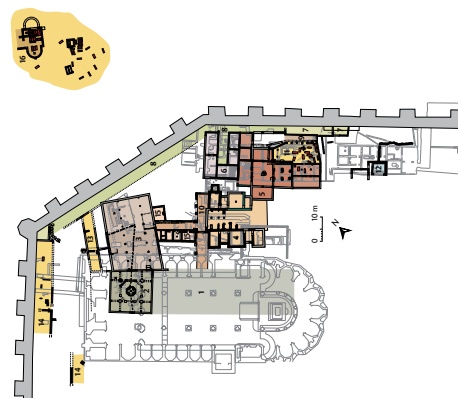
Palau episcopal. Les estructures del gran espai residencial sota el carrer dels Comtes, que s'havia considerat que pertanyien a un palau visgot i, més tard, a un edifici dels segles IX-XI, correspondrien al palau del bisbe, situat entre la basílica catedral i l'església cruciforme.

Església cruciforme. Una sèrie d'estructures, pròximes a la necròpolis visgoda localitzada sota la plaça del Rei, s'havien d'interpretar com les restes d'una església cruciforme, incorporada al grup episcopal a finals del segle VI o principis del segle VII i en la qual es podrien distingir dues fases constructives.

Poc després, la hipòtesi va incorporar altres elements. És el cas del **Palau del comes civitates**. S'hauria situat vora la muralla.

Restitucions de Centum a partir de les hipòtesis de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet. Dalt: aula episcopal i baptisteri. Baix: palau episcopal i església cruciforme.

Planta del grup episcopal i centre de poder visgot al segle VI segons la hipòtesi de J. Beltrán de Heredia i Ch. Bonnet, 2013. (plànol gran a pàgina 29).

L'any 2013 Julia Beltrán de Heredia va publicar la hipòtesi d'una doble seu episcopal a l'inici de l'època visgoda. El bisbe arrià s'hauria aposentat al complex episcopal existent, i s'hauria format un segon grup episcopal, catòlic, a la basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor.

Així doncs, la Barcelona de l'antiguitat tardana continua essent un camp adobat per a la recerca i nous plantejaments, que permetin corroborar o esmenar les hipòtesis sobre aquest període entre la colònia romana i la incorporació a l'Àndalus a principis del segle VIII.

BARCELONA A L'ANTIGUITAT TARDANA.
El cristianisme, els visigots i la ciutat

Organització i producció:

MUHBA - Museu d'Història de Barcelona
Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Direcció del projecte: Joan Roca i Albert

Recerca i comissariat: Julia Beltrán de Heredia

Arquitectura i disseny museogràfic: Josep Llinàs

Seguiment arqueològic: David Prida

Disseny Gràfic: Andrea Manenti

Suport a la coordinació: Lola Repiso Venegas i Mònica Martínez Bajo

Planimetries i dibuix arqueològic: Emili Revilla

Audiovisual *Barcino a l'Antiguitat Tardana*: Centum

Audiovisual *La Sala de Receptió del Bisbe*: Centum

Interactiu *Les excavacions a la Plaça del rei i entorns*.

La descoberta de la Barcelona antiga i tardoantiga

Guió: Cayetana Gomis Fletcher

Coordinació: Centum

Disseny i producció: Protapixel

Llibret *Barcelona a l'antiguitat tardana. El cristianisme, els visigots i la ciutat*

Text: Julia Beltrán de Heredia

Epíleg "La descoberta de la Barcelona tardoantiga":
Joan Roca i Albert

Documentació: Cayetana Gomis Fletcher

Disseny i maquetació: Andrea Manenti

Muntatge: Croquis

Il·luminació: Emblemata espais audiovisuals, SL

Conservació preventiva: Lidia Font, Anna Lázaro i Carla Puerto

Restauració de jaciment i peces: Rudi Ranesi, Lourdes Domedel, Sònia Vázquez, Albert Gaset, Lorena Andino, Clara Quitavella, Maria Molinas, Sílvia Llobet, Anna Bertral, Núria Deu, Laia Abelló, la García, Lourdes López, Roser Bonfill, Raquel Neriz, Eulàlia Duran, Manuel Àngel Iglesias, Agnès Gall-Orlik, Agustí Gamarra, Natalia Hervás, Lidia Font, José Luis Alonso amb la participació de les empreses Àbac, Egra, Arcovaleno, Gamarra & García, Corebarna i Restauraciones Policromía, S.L.

Fotografies: Lluís Casals, Núria Miró, Pep Parer, Emili Revilla, Pere Vivas.

Revisió lingüística i traduccions: Addenda i Anàloga Traduccions

Coordinació editorial: Lola Repiso Venegas i Cayetana Gomis Fletcher

Suport a la revisió: Cayetana Gomis Fletcher

Gestió de drets d'imatges: Jaime Irigoyen i Lola Repiso Venegas

Activitats: Mònica Blasco i Teresa Macià i Bigorra

Educació: Mònica Blasco, Teresa Macià i Bigorra i Gemma Bonet

Visites i itineraris: Fragment

Comunicació: Àngels Bertran

Suport a la gestió: Eulàlia Cartró

Atenció al públic: Carles Mela i Expertus

Seguretat: Senén Vallès i Punto y Control, S.A.

Manteniment: Enrique Alonso i Gregorio Aranda

Agraïments: Montserrat Berdún, Maria Clua, Ramon Pujades.

© de les fotografies: Museu del Disseny de Barcelona, Museu Diocesà de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial.

Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona

President: Sr. Jaume Ciurana i Llevadot

Vocals: Sr. Jordi Martí i Galbis, Sr. Jordi Joly Lena, Sr. Vicente Guallart Furió, Sr. Àngel Miret Serra, Sra. Marta Clari Padrós, Sr. Miquel Guiot Rocamora, Sr. Marc Puig Guàrdia, Sr. Albert Ortas Serrano, Sr. Josep Lluís Alay i Rodríguez, Sr. José Pérez Freijo, Sra. Pilar Roca Viola

Institut de Cultura de Barcelona

Consell d'Administració

President: Sr. Jaume Ciurana i Llevadot

Vicepresident: Sr. Gerard Ardanuy i Mata

Vocals: Sra. Francina Vila i Valls, Sr. Guillem Espriu Avedaño, Sra. Àngels Esteller Ruedas, Sra. Isabel Ribas Seix, Sr. Pius Alibek, Sra. Montserrat Vendrell i Rius, Sra. Elena Subirà Roca, Sr. Josep M. Montaner i Martorell, Sr. Miquel Cabal i Guarro, Sra. Maria del Mar Dierssen i Soto, Sr. Daniel Giralt-Miracle Rodríguez, Sr. Ramon Massaguer i Meléndez, Sra. Arantxa García Terente

Col·lecció MUHBA Llibrets de Sala

Edició: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Museu d'Història de Barcelona
MUHBA, direcció: Joan Roca i Albert

Barcelona a l'antiguitat tardana.
El cristianisme, els visigots i la ciutat

Text: Julia Beltrán de Heredia

Epíleg "La descoberta de la Barcelona tardoantiga":
Joan Roca i Albert

Documentació: Cayetana Gomis Fletcher

Suport a la documentació d'imatges: Sergi Benajas

Dibuix arqueològic i planimetries: Emili Revilla

Disseny i maquetació: Andrea Manenti

Impressió: Uan-Tu-Tri

Revisió lingüística i traduccions: Addenda i Anàloga Traduccions

Primera edició: març 2015

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Museu d'Història de Barcelona

© dels textos: els seus autors

© de les fotografies: Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor, Fons d'Excavacions Antigües - MUHBA, Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC), Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), Museu del Disseny de Barcelona, Museu Diocesà de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial.

S'han fet totes les gestions possibles per identificar els propietaris dels drets de les fotografies. Qualsevol error o omissió s'haurà de notificar per escrit a l'editor i es corregirà en edicions posteriors.

En queda prohibida la reproducció total o parcial sense permís exprés de l'editor, en els termes marcats per la llei.

ISBN: 978-84-9850-671-6

Dipòsit legal: B. 8131-2015

www.bcn.cat/barcelonallibres

www.museuhistoria.bcn.cat

El MUHBA compta amb el suport del Cercle del Museu

Patrons benefactors

Patrons institucionals

Associats

Amics

MUHBA Llibrets de sala

- 1 Barraques. La ciutat informal
- 2 Barcelona connectada, ciutadans transnacionals
- 3 Barcelona i els Jocs Florals, 1859
- 4 Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1897
- 5 Salomó ben Adret de Barcelona, 1235-1310
- 6 Ja tenim 600! La represa sense democràcia
- 7 La revolució de l'aigua a Barcelona
- 8 Murals sota la lupa. Les pintures de la capella de Sant Miquel
- 9 Indianes, 1736-1847. Els orígens de la Barcelona industrial
- 10 Barcelona, vint històries musicals
- 11 L'enginy de postguerra. Microcotxes de Barcelona
- 12 Alimentar la ciutat. El proveïment de Barcelona del segle XIII al segle XX
- 13 Música, Noucentisme, Barcelona
- 14 La bandera de Santa Eulàlia i la seva restauració
- 15 El món del 1714
- 16 Fabra & Coats fa museu
- 17 Monestirs urbans en temps de guerra
- 18 Música, guerra i pau a la Barcelona moderna i contemporània
- 19 La cartografia medieval i Barcelona

